

ÎNTREBĂRI
FĂRĂ RĂSPUNS
(sau cu prea multe
răspunsuri)

Volume publicate la Humanitas:

- Istorie și mit în conștiința românească* (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011; 2017, ediție ilustrată)
- Jocul cu trecutul: Istoria între adevăr și ficțiune* (1998, 2002, 2008)
- Doă secole de mitologie națională* (1999, 2005, 2011)
- Mitologia științifică a comunismului* (1999, 2005, 2011)
- Sfârșitul lumii: O istorie fără sfârșit* (1999, 2007)
- Pentru o istorie a imaginarului* (2000, 2006)
- România, țară de frontieră a Europei* (2002, 2005, 2007)
- Mitul democrației* (2003)
- Între inger și fiară: Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre* (2004, 2011)
- Jules Verne: Paradoxurile unui mit* (2005)
- Omul și clima: Teorii, scenarii, psihoze* (2005)
- Tinerete fără bătrânețe: Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi* (2006)
- Occidentul: O interpretare istorică* (2007)
- Napoleon III cel neiubit* (2008)
- „Germanofili”: Elița intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010)
- Franța, hegemonie sau declin?* (2010)
- Tragedia Germaniei: 1914–1945* (2010)
- Capcanele istoriei: Elița intelectuală românească între 1930 și 1950* (2011)
- Istoriile mele: Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia* (2012)
- Explorarea imaginară a spațiului* (2012)
- De ce este România altfel?* (2012)
- Eugen Brote (1850–1912): Destinul frânt al unui luptător național* (2013)
- Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine* (2013)
- Balcic: Micul paradis al României Mari* (2014)
- Primul Război Mondial: Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (2014)
- Dosarele secrete ale agentului Anton: Petru Comarnescu în arhivele Securității* (2014)
- Suveranii României: Monarhia, o soluție?* (2014)
- Maria, regina României, Jurnal de război* (3 vol., editor) (2014–2015)
- Cum s-a românizat România* (2015)
- Mihai Eminescu, românul absolut: Facerea și desfacerea unui mit* (2015)
- Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)* (2016)
- Un joc fără reguli: Despre imprevizibilitatea istoriei* (2016)
- În jurul Marii Uniri de la 1918: Națiuni, frontiere, minorități* (2017)
- Cum am trecut prin comunism: Primul sfert de veac* (2018)
- Cum am trecut prin comunism: Al doilea sfert de veac* (2019)

LUCIAN
BOIA

ÎNTREBĂRI
FĂRĂ RĂSPUNS

(sau cu prea multe
răspunsuri)

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Lucrare executată la Art Group

© HUMANITAS, 2019

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Boia, Lucian
Întrebări fără răspuns (sau cu prea multe răspunsuri) /
Lucian Boia. – București: Humanitas, 2019
ISBN 978-973-50-6585-0
821.135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 / 311 23 30

Cuvânt înainte

ÎMI PROPUN, în cele ce urmează, să trec în revistă câteva mari întrebări pe care oamenii și le-au pus – și nu încetează să și le pună – generație după generație. Sunt *întrebările* fundamentale privitoare la condiția umană. Ele continuă, în mare parte, să rămână fără răspuns, sau, și mai derutant, primesc adesea, din belșug, răspunsuri multiple și contradictorii. În lipsa unor răspunsuri fără echivoc și unanim acceptate (care nu prea se întrevăd), condiția umană rămâne incertă, împărțită între interpretări divergente. Nu știm ce să credem despre Universul nesfârșit, nu știm ce să credem despre noi înșine.

Trăim într-o lume „programată“, sau totul se desfășoară la întâmplare? Există sau nu Dumnezeu, sau oricare altă ființă supremă, menită să asigure ordinea cosmică – sau legile fizicii

sunt de ajuns? Existența noastră are vreun sens – sau nici unul? Se mai întâmplă ceva după moarte – și, dacă da, ce anume? Ce ne rezervă viitorul? Suntem singuri în Univers, sau numai una dintre nenumăratele forme de viață și de inteligență răspândite în spațiul infinit? Ne tot batem capul cu aceste întrebări, probabil în zadar.

Din această zbatere a izvorât, mai întâi, întreaga gamă a religiilor (de o diversitate derutantă); au rezultat, de asemenea, utopii fără număr (în căutarea celei mai bune dintre lumi), profeții de tot felul (mistice sau științifice)... ca și explorarea, până acum în cea mai mare măsură imaginară, a spațiului cosmic, cu speranța descoperirii altor umanități, rătăcitoare prin spațiu, ca și noi.

Evident, nu am soluții de propus, pentru a face lumea mai inteligibilă. M-am mulțumit să identific nedumeririle. Lista lor e impresionantă. Trăim în plin mister.

I

Nedumeriri

ȘTIM MULTE DESPRE NOI și despre lumea care ne înconjoară, dar se pare că nu știm esențialul. Sunt toate șansele să aflăm încă multe, însă esențialul riscă să rămână ascuns, pe vecie. Ce căutăm pe acest Pământ, suntem programați sau mergem la întâmplare? Întrebări fundamentale, fără răspuns, sau cu prea multe răspunsuri. Nu ne luăm oare prea în serios? Reușim să ne convingem pe noi înșine că suntem importanți, altminteri ne-ar cuprinde o disperare fără leac. Îmi vin în minte versurile lui Eminescu:

„Iar în lumea asta mare, noi, copii ai lumii
mici,
Facem pe pământul nostru mușuroaie de
furnici;

Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați
Ne succedem generații și ne credem minunați;
Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură
cu cotul,
În acea nemărginire ne-nvârtim uitând cu totul
Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspen-
dată,
Că-ndărātu-i și-nainte-i întunerice se arată.“

Până și cercul îngust, în interiorul căruia ne socotim stăpâni și cunoscători avizați, capătă probabil interpretări nu întotdeauna corecte în funcție de necunoscutul care ne împresoară.

Nu știm, mai întâi de toate (și s-ar putea să nu aflăm niciodată), dacă umanitatea terestră e singură în Univers, sau, dimpotrivă, nu e decât una dintr-o multitudine de specii inteligente, mai mult sau mai puțin asemănătoare, mai mult sau mai puțin diferite. Într-un sens ar merge interpretările potrivit primului scenariu, și în cu totul alt sens în cazul celălalt. Interpretarea religioasă, de pildă, bazându-ne pe revelațiile religiei creștine, se simte mai sigură și mai credibilă cu o singură lume „vie“ decât cu o multitudine sau o infinitate de lumi. În secolul al XIX-lea, când „pluralitatea lumilor locuite“ ajunsese, în sfârșit, la ordinea zilei, dificultatea racordării acestei viziuni la creștinism a apărut în toată întinderea ei. Într-adevăr, cum să-ți imaginezi că Mântui-

torul a coborât pentru a răscumpăra păcatele oamenilor, nu doar pe Pământul nostru, ci pe nenumărate alte corpuri cerești, din nenumărate galaxii? Răspunsul nu-l știm, și probabil nu-l vom ști. Și atunci, ce știm? Mai nimic!

O altă problemă-cheie privește viitorul. Nu putem înțelege sensul „aventurii umane“, dacă nu știm ce se va întâmpla cu noi de acum înainte. Se va petrece oare cândva un sfârșit al istoriei sau, și mai dramatic, un sfârșit al omului? Când, cum, de ce? N-avem nici cea mai vagă idee. Fără a pune cap la cap trecutul și viitorul, nu putem trage concluzii, nu putem spune nimic sigur. Nu știm încotro mergem. Nu știm dacă avem în față o țintă sigură sau alunecăm în neștire pe povârnișul întâmplărilor neprevăzute.

Se va sfârși și specia umană odată, și atunci „ultimul om“ va avea poate revelația a ceea ce a fost cu adevărat întreaga istorie a omenirii. Până atunci e bine să nu ne gândim prea insistent la ceea ce ne așteaptă. Oricum, tot nu vom ști dinainte!

II

Planeta condamnaților

SUNTEM CU TOȚII (noi, oamenii) actori într-o piesă pe care nu o înțelegem. Ce căutăm în această lume? De unde venim și încotro ne ducem? Care e rostul nostru? Sau nu avem nici un rost? Sunt întrebări care e de presupus că nu vor primi nici odată un răspuns satisfăcător, unul singur, incontestabil și definitiv.

În ultimul veac, aria cunoașterii s-a extins într-un ritm amețitor (și se va extinde probabil încă și mai repede). Odată cu suma cunoștințelor, s-au înmulțit însă, în aceeași cadență, și nedumeririle. Cât de simplă a fost cândva lumea (în imaginarul nostru) și cât de complicată a devenit!

Pentru a explica inexplicabilul și pentru a da vieții umane un sens, religiile oferă oaze de

speranță. Ajunge să admitem că dincolo de mașinile frământări terestre, și mai presus de ele, se află o putere absolută care comandă totul în vastul Univers („stăpânul fără margini peste marginile lumii“, pentru a-l cita din nou pe Eminescu). Pentru creștini, ca și în celelalte religii monoteiste (iudaism, islamism), acesta este Dumnezeu, marele creator și marele judecător. În religiile monoteiste și în creștinism cu deosebire, parcursul omenirii e riguros definit, prins într-o istorie „liniară“, care se derulează o singură dată, din momentul Creației și până la sfârșitul timpurilor. Omenirea și fiecare individ în parte par a fi piesele unui experiment al divinității, miza pusă în joc fiind viața veșnică de după moarte. Rămân, chiar și așa, destule nedumeriri, în primul rând sâcâitorul „de ce?“. Să se fi plictisit Dumnezeu de unul singur, și de aceea să fi inventat specia umană, aruncându-i pe oameni într-un joc complicat și adesea chinuitor? Oricum, dacă acceptăm soluția religioasă, ne apropiem destul de mult de o înțelegere deplină a condiției umane. Dacă o acceptăm... Fiindcă întrebarea, totuși, rămâne la locul ei: toată vasta construcție religioasă (în oricare dintre variante), coerentă și fără fisuri, să fie oare și adevărată? Omniprezența credințelor religioase, în cele mai diverse culturi și civilizații, și adesea cu totul independent unele de altele, ar fi un argument convingă-

tor în sprijinul „marelui adevăr“. Odată ce omul este, structural, o ființă „religioasă“ înseamnă că a fost creat în acest spirit „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu“, cum zice Biblia, privind de la bun început pecetea divinității.

Același argument poate fi însă întors și în defavoarea existenței lui Dumnezeu. Pentru a da un sens lumii și propriei vieți, omul a avut nevoie de un principiu „superior“, și atunci pur și simplu l-a imaginat. Cu alte cuvinte, nu Dumnezeu l-a făcut pe om, ci omul l-a plăsmuit pe Dumnezeu (tot „după chipul și asemănarea sa“, dar într-un demers „invers“). Voltaire a spus-o cât se poate de limpede: „*Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer*“ (Dacă Dumnezeu n-ar exista, ar trebui inventat). „Opusul unui mare adevăr este la rândul-i un mare adevăr“, constata renumitul fizician Niels Bohr. Avem tot atâtea motive să credem sau să nu credem.

Diversitatea religiilor ne pune în față dificultăți suplimentare, accentuând deficitul de credibilitate. Ce e de crezut și ce nu e de crezut? Nu lipsesc punctele comune între diversele credințe religioase, dar și deosebirile dintre ele sunt cât se poate de evidente. În care dintre ele să crezi? Dacă dăm dreptate, de pildă, creștinismului, ce putem spune despre credințele celorlalți: chinezi, indieni, japonezi și atâtea alții? Că nu sunt capabili să discearnă adevărul? De pildă, în diverse

Cuprins

	<i>Cuvânt înainte</i>	5
I	Nedumeriri	7
II	Planeta condamnaților	11
III	„ <i>Non omnis moriar</i> “	21
IV	Calea spre nemurire	25
V	În căutarea „celorlalți“	31
VI	Povestea științifică a creației	37
VII	Fizica și Dumnezeu.	41
VIII	Mergând spre viitor	45
IX	Miracolul occidental	49
X	Încurcata problemă a cauzelor.	55
XI	Despre ziua de mâine	63
XII	Surprizele viitorului	69
XIII	Efecte perverse	79
XIV	Încheiere	85
	<i>Post-scriptum</i>	87